Ajalugu Maltsveti usust ja Krimmi rändamisest

Gustav Malts

Gustav Malts (1837–1925). Foto 1900. aastate algusest. Foto: EKM EKLA B-13:64

Aprilli 4ma pääva õhtu jõudsime üle Dnepre[1] Tauria Kubermangu Kahhovka alevik[k]u[2]. Küll oleks puhkamist vaea olnud. Paar pääva ja ööd läbi olime ühe joonega sõitnud. Aga nüüd kus juba tõutatud maa ligidal olime ei kärssinud enam öömaeale jääda. Selle sama pääva hommikul kui meie alles Hersoni kubermangus olime võisime Krimmi mägesid teretada.

Meile paistis lõuna pool orentsontis[3] paks sakiline pilve, kui meie posti poisi käest küsisime: kas täna vist vihma saame, teatas see meie suureks imestusiks, et see mitte vihma pilve ei ole, vaid Krimmi suured mäed. Meie südamed tuksusivad rõõmu pärast neid Kananima[4] mägesi nähes, kuhu nüüd peagi lootsime jõuda. Veel üks päävavahe, ja olemegi seal „päral".

Õhtu kella 10 aegus rakendati meile Kahhovka jaamas hobused ette. Perekopi, kuhu sealt 70 versta maad on lootsime siis hommikuks jõudma, et ometi päise pääva aeal seda kena tõutatud maad vaadelda. Viimases jaamas, kust veel 24 versta Perekopi jäi, oli juba koidu valge. Nüüd hoitsime kaelad sirgel, ja silmad pärani lahti, et midagi Krimmi iludusest kaduma ei läheks. Olime paari jaama vahet üksteise najal tuk[k]unud, ja selle läbi natuke ergumaks saanud. Aga imelikum kui ime! Meie ees paistis ääreta lagentik. Ei kusagil metsa ega mäge, ei aasa ega võsantik[k]u. Ja ometi tulivad meile vara hommikust saadik suured voorid Tatarlased kägisejate härja vankretega vastu, kes ilusad putke sirged puid nagu vankre redeli puid, reha varsi, lattisi ja muid tarbe puid Venemaa poole vedasivad. Iseäranis Dnepre jõe äärde, kust neid sealt jõge mööda kaugemale veeti.

Hommiku pääva tõusu järgi ak[k]as üks mustav küla hoonete kogu paistma. Meie suureks ehmatuseks teatas posti pois[s], et see meie oodatud Perekopi linn ongi. Varsti olimegi Perekopis[5] Krimmi kaelas, kus Musta ja Aasovi meri seitsme versta laiune maariba oma soola järvedega seisab.

Ehmatus ja õudne tundmus tegi meid tummaks, et ilma sõnu leidmata üksteise otsa vahtisime. Olime Krimmi kui ilusad eedenid[6] endile ette kujutanud. Nüüd leitsime endid

[1] Dnepri jõgi, ukr. k. Dnipro.

[2] Nüüd linn Hersoni oblastis. Tollal kuulus asula Tauria kubermangu, mis haaras lisaks Krimmi poolsaarele ka sellest põhja poole jäävaid alasid.

[3] Horisondil.

[4] Kaanan, tõotatud maa Vanas Testamendis. „Ja nad jutustasid temale ning ütlesid: „Me jõudsime sellele maale, kuhu sa meid läkitasid. Seal voolab tõesti piima ja mett, ja siin on selle viljad!"" (4 Ms 13, 27).

[5] Perekopi asula oli vana tatarlaste kindlus Perekopi maakitsusel, pärast (Moskva)-Lozova-Simferopoli raudtee valmimist 1870. aastatel kaotas linnake peaaegu igasuguse tähtsuse.

[6] Vanas Testamendis Eedeni rohuaed, paradiis (vt. selle kirjeldust 1 Ms 2).

kõrbe lagentikus soola järvedega tühjuses kui Soodomas[7] olema! Aga esimese ehmatuse järel saime ometi vähe rahulikumaks, kui mõt[t]es[s]e tuli, kust tulivad need suured puuvoorid nende ilusa puudega. Vist ikka Krimmist? Pidi siis ometi Krimmis ilusaid metsasi olema. Ja veel kuulsad viina mäed, ja vilja puude mäed, need pidivad ka kusagil olema. Mõtlesime endid teelt ära eksinud olema. Linna jõudes viis meid posti pois[s] ühte juuda mehe veikese[sse] võeraste maease, kus meie korteri võtsime.

Ma pean oma kirjeldusega veel kord Tallinna tagasi rändama. Enne kui ma Tallinnast maale ak[k]asin sõitma teatas meile üks teenija tüdruk, kes ühe kohtusaksa juures teenis, et nende herra poeg olla Krimmis Perekopi linnas kohtu herraks, ja soovis, et nende herra käest poja adres[s]i paluks, see võiks siis meile Krimmis nõuks ja abiks olla. Läksimegi kohe teenija juhatusel nimetatud herra jutule. Aga herra võttis meid õige külmalt ja karedalt vastu, ja ütles, et temal Krimmis poega ei ole, ega miskid kirja meile kaasa anda ei või.

Kes oli aga see herra? See oli Kuberneri kantselei direktori Hiekische lihane vend,[8] kes ise seal samas kantseleis teenis. Kudas tohtis see meile ülemuse meelest mässajate talupoegadele kudagi nõu ehk teuga abiks olla? Kas ei olnud temal õigusega kartus, kui asi ilmsiks tuleb pahandust saada, vahest teenistuse kautamistki?

Teenija tüdruk, kes saksa keelt mõistis teatas kohe meile: kudas herra ja proua imeks pannud: kust need talupoead ometi seda teavad, et meie poeg Frans Perekopis on? Ja proua arvanud, et kui naad Krimmi lähevad siis leiavad naad tema seal veikeses linnas ülesse. Siis oleks vist parem olema neile kiri ligi anda. Läksime veel uueste herrad paluma. Nüüd oli herra õige lahke, ja kirjutas pojale kohe kirja ja andis meile tema adressi. Ühtlasi kinnitas, et seda mitte siin Tallinnas kellegile ei lobise mis läbi temal pahandust võiks tulla. Tänasime, ja lubasime suud pidada.

Nagu hiljem kuulsime oli noor Ivan Frants Hiekisch midagi pahandust Tallinnas teinud, ja selle eest kas ülemuse või sugulaste toimetusel kaugele Krimmi poolsaarele viletsasse Perekopi linna kohtu uurija ammetise saadetud.

Perekopi jõudes 5 Aprillis küsisime nimetatud herra järgi, ja saime teada kus ta elab ja leidsime kohe tema korteri üles[s]e.[9]

Hiekesche herrad ei leidnud meie kodust oli kusagil ammeti tallitusel. Aga noor lahke naeste rahvas, keda proua üteldi olema võttis meid lahke Eestikeele teretusega vastu, ja teatas et nemad Tallinnast juba ammugi kirja saanud, ja oodanud meid paari nädala eest pärale jõudma.

Avaldasime kohe endi kahtlasi arvamisi Krimmi kohta. Noor naeste rahvas, kes küll proua aga mitte kiriklikult [laulatatud] ei olnud, vaid vabas abi elus, trööstis meid ja jutustas et nemad ka paar aastad tagasi nii sama sugust hirmu ja alba meelt tunnud. Aga nüüd nii sama kodus tunnevad olema kui Tallinnasgi. Ja et Teie ka siinse eluga saate ära arjuma, kui juba siin elama saate.

Pikemalt jutustas veel meie küsimise peale: et Simferopolis ilus linn olla, ja suured puu vilja ja rohu aead suure jõe ääres olla. Nii samuti ka lõuna pool linna mägedes suured põlised metsad ja ilusad kohad peavad olema. Simferopolis kütavad ahjusi puudega, kuna Perekopis ahjusi Tatarlaste viisil kuivatatud lamba ja veise sõnnikuga köetakse.

Nägime endi imestuseks seda küti materiali kellel kodumaa turbletega[10] väga sarnadust oli, mis aga turbletest siiski paremini põlesivad ja rohkem soojust antsivad.

Edasi teatas proua veel meile: et Krimmi maa väga hea ja rammus põllumaa olla, mis alati ilma rammutamata vilja kasvatab, aga et siin väga vähe rahvast elab, ja vähe vilja maha tehakse. Suurem jagu suure ma[a] pidajaid elavad karjakasvatamisest kus neil tuhantete viisi lambaid ja sadade viisi sarvloomi, ja hobuseid olla. Oligi üsna linna ligidal mitme miljoni oma-

[7] Soodom ja Komorra, muistsed linnad Jordani orus, mille Jehoova hävitas elanike kõlvatu elu pärast (1Ms 18, 19). Siin tõenäoliselt tähendusega tühi ja mahajäetud paik.

[8] Eestimaa kuberneri kantselei direktorina töötas sellal Heirich Ferdinand von Hiekisch (1809–1882), kellel oli mitu sugulast kubermanguvalitsuses ametis. Et kommenteerijal ei õnnestunud leida nende teenistuslehti, ei saa täie kindlusega midagi täpsemalt öelda (vt. Eesti Ajalooarhiiv (EAA), f. 4918, n. 1, s. 793).

[9] Eestlaste Krimmi asumisega on mitmeid segadusi. Nii näiteks kinnitab J. Viikberg, et G. Malts pöördus Perekopist tagasi. (vt. J. Viikberg. Eestlaste väljarändamine Krimmi. Krimmi kogumik. Konverentsi „140 aastat eestlust Krimmis" ettekanded (09.–10.09.2001). Koostanud ja toimetanud Jüri Viikberg. Tallinn, 2002, lk. 24.). Üsna tihti väidetakse ka, et Krimmi väljarändajad olid üksnes maltsvetlased. Viimane pole samuti tõsi.

[10] Turbaga.

nik Falts veigen,[11] kellel paar sada tuhat lammast ja 2000 lamba koera olla. Mitu tuhat kari looma ja hobuseid. Selle uuema aea Aabrahami või Hijobi käest saivad Perekopi linna kodanikud endi kütte materiali. Kupik süld[12] 6 rubla. Odav kütte küll.

Et see teatus meid jälle rõõmustas, ja meile lootust andis, et Krimmis põllumehel võimalik on elada, kui juba esimesed raskused nagu elu hoonete ehitamine ja muud sisse seaded korda saavad. Pärisime järele: millest majasi ja muid hooneid siin ehitatakse, ja kust tarviliku ehituse materiali saab.

Jutustati et kõik Perekopi linna ehitused põletamata tellis kividest, ehk savi plonnidest on ehitatud. Seest ja väljast lubjaga ja saviga ära krohvitud on. Hiljem kui vähe keha kinnitust saime, läksime seda linna pesakest vaatama. Vilets see küll oli. Suurem jägu majasi, peale mõne kroonu ja linna majade oli[d] nad kõik savi plonnidest ehitatud, mulla kulustega,[13] pealt näha õige viletsad, aga seest pidi hästi valged, kuivad ja soojad.

Niisamasuguses maeas elasivad ka meie Tallinnast tulnud saksad herra ja proua Hiekesched. Toa ruumisi oli tükki 5–6, ja kaunis korralikud. Mõtlesime ja arvasime, et kui saksad nii sugustes majades võivad elada, miks siis talupoeg, kes kodumaal suitsuses urtsikus elu aeg on elanud, siin elada ei või? Oli ka seegi selge, et nii suguse maea ehitamine suurt kapitali ei nõua, ja seda kõik ise oma kätega võib ehitada. Puu materiali oli võimalik Dnepra jõe äärest õige odavalt saada, kus ka valmis raijutud kenad puust maead ära vedamiseks valmis olivad ehitatud.

Naljakas juhtumine oli järgmine: kui vähe aega peale meie senna jõudmist lahke maea proua laua ära oli katnud sööma tuppa, ja meid sööma kutsus, valas ta klaasid iga ühele põlenud viina täis, ja soovis reisi lõpuks head õnne. Meie kes päris Maltsvetid, ja päris karsklased olime panime imeks, et ka Krimmis seda kurja jooki on, kuna meie kodumaal selles kindlas usus olime, et Krimmis peale joodava viina[14] mingid kanged jooki ei pidanud olema. Meie tänasime, ja protesteerisime selle joogi vastu, teatades, et meie viina sugugi ei joo. Meie seltsimees J. Tõnissohn,[15] kes tee pealgi kust saada oli, oma tipsu ära võttis vaatas küll ihaldaja silma, ja vesise suuga selle mõnusa klaasi täie peale, aga jättis ta meie auuks ometi võtmata. Et veel lõuna aeg ei olnud, anti meile külma toitusi, he[e]ringid ja külma sea liha praadi. Meie Tõnissohniga asusime kohe hea toidu järele, onu[16] pani esiteks, nagu vähe asja võeraks, aga sõi viimaks nii sama kui meiegi. Naersime pärast isegi seda lugu, kuda meil õnneks läks kohe Krimmis sea liha keda meie kodumaal põlgasime süüa. Ja veel hea isuga.

Et herrad kodus ei olnud, siis pidime paari pääva asjata ära viitma. Koio jõudes võttis meid lahkeste vastu, ja teatas meile, et üle homme meie õnneks Tauria kuberner Perekopi tulla, et siis tema käest Krimmi asujate kohta täielist teatust võime saada. Sõitisgi 9mal Aprillis kuberner General Litenant Sukovski[17] kohale. Hiekesch ja

[11] Feinid jõudsid Saksimaalt Venemaale 1807. 1856. a. ostis Friedrich Fein (1794–1864) Askania Novas 52 000 ha maad. 1864. aastast kandis perekond nime Falz-Fein. Nendest kõige tuntum on Askania Nova looduskaitseala rajaja Friedrich Falz-Fein (1863–1920), kes oli õppinud Tartu ülikoolis loodusteadusi (1882–1886, 1887–1890). G. Malts kirjutas isiku- ja kohanimesid mugandatult (tõenäoliselt kuulmise järgi), seepärast pole alati võimalik neid kindlalt määratleda.

[12] Vene süld on 7 jalga – umbes 2,13 m.

[13] Raskesti mõistetav sõna. Võib olla kuluga?

[14] Mõeldud on veini.

[15] Tegemist on maakuulajate tõlgi ja erusõjaväelasega, ent tema nimi pole selge. G. Malts pruugib Jüri Tõnissohni. E. Vilde kasutab romaanis "Prohvet Maltsvet" (1906, lk. 470, 516, 543, 612, 721) aga nimekujusid Mart Tomasson, Jüri Thomson ja Tõnisson. Ka A. Kruusberg ei suutnud lahendada mehe nime küsimust. Vt. Materjale Maltsveti-liikumise kohta. Toimetanud A. Kruusberg. Ajalooline arhiiv II. Tartu: K/Ü Loodus, 1931, lk. 21, 370, 374, 424. Vilde kasutas romaani kirjutamisel Maltsalt saadud käsikirja, mis läks kirjaniku käes kaotsi. Tõenäoliselt võis tolles Maltsa esialgses käsikirjas juba olemas olla säärane nimesegadus. Muidugi võib segadus pärineda ka Vildelt. Ent O. Laamann nimetab tõlgi poega samuti Jüri *Thomsoniks* (O. Laamann Mälestused Krimmist. Toronto, 1981, lk. 27). Küsimus jääb hetkel lahtiseks.

[16] Jutt on kolmandast reisikaaslasest Juhan Leinbergist (prohvet Maltsvetist) (1812–1885), kes oli Gustav Maltsa isa Tõnu Maltsa vend, seega Gustavi onu. Tema eluloo leiab huviline A. Kruusbergi (1931) viidatud teosest lk. 7–33.

[17] Grigori Vassiljevitš Žukovski (1800–1880), kindralleitnant ja senaator. Osales Krimmi sõjas. Simferopoli sõjakuberner ja Tauria tsiviilkuberner. Hiljem töötas ka Novorossiiski ja Bessarabia kindralkubernerina ning seejärel senaatorina (alates 1871).

kreisi ülem Kustjakov[18] teatasivad ja esitasivad meid kohe ülemusele kui rahva saadikuid.

Meid kutsuti kohe kuberneri ette. Lahkeste võttis see meid vastu ja ütles: „Mind rõõmustab väga, et sealt Eestimaalt, kus kuulsad töökad, ja sõnakuulelikud rahvas elavad rahvast seia Krimmi soovivad elama asuda, ja soovin teile õnne siin elama ak[k]ata, ja käsin anda teile Ministre poolt antud kirjad Krimmi asumise tarbeks." Meie teatasime, et meil oli Keiserliku kõrgusele 16 Januaril palve kirja anda, mida ka armulikult vastu võeti. Aga vormiliku vastuse jättis Tallinna kuberner Ulrich[19] oma kätte. Peale selle teatasime meie veel, et meie passide aeg nüüd selle pika reisi järel 15 Aprillis otsa saab. Seda imestati et nii vähe aea peale Tallinna kubermangus passi aega antakse, ütles ta: „Nii kaua kui teie siin minu kubermangus viibite ei ole teil midagi karta. Ja kui teie Simferopoli tulete, kuhu teie muidugi tulema peate kroonu maid saama. Siis tulge minu kantseleis[s]e, ja mina annan teile tarvilised kirjad teie kaitseks ja asja otstarbeks kaasa. Tulge otse minu kantseleis[s]e, ja teatage endid minule mõne ametniku läbi. Mingid sugust palvekirja ei ole teil tarvis. Kiri mida ma teile annan, saab teid ka Eestimaa kuberneri juurdes kaitsma üle passi aea ära olemise pärast, sest mina olen vanem Kindral[20] kui teie kuberner von Ulrich."

Mis sugune määratu vahe ühe ja teise ülemuse vahel. Ligi paar kuud tagasi olime endi Tallinna kuberneri ees, kes meiega nii uhkesti ja jämedaste ümber käis nagu isand oma päris orjaga kunagi. Ja nüüd Krimmis lahkesti nagu isa oma lastega ümber käib. Ei mingid sugust öelust ega pürukrati[21] uhkust.

Tänasime kuberneri kõige hea soovi eest, ja läksime välja. Kreisi ülem ispravnik[22] kutsus meid tagasi, ja andis meile kaks eksemplari Ministre poolt antud trükitud uka[a]si kus need asujate seadused üleval olivad. Nimelt anti asujatele kroonu maad 12–15 tissetiini[23] iga rivisjoni hinge pealt, aasta leib, vilja seeme ja sada rubla raha iga pere peale. Kümme aastad asumise aega kõigest maksudest vaba. Kolm nekruti võtmist jääb maha. Kui esimesel aastal vili ei kasva, siis antakse uueste leiva vilja seeme. Vilja ikalduse järel korratakse seda andi veel kolmandamal aastal. Aga kui siis veel vili ei kasva siis saavad asujad uue koha, ja antakse jälle leib ja seeme. Mitte aga raha. Leiva ja vilja seemne peavad asujad hiljem ära maksma. Raha aga jääb kümneks aastaks võlgu ilma protsentiteta. Peale 10 aastad ak[k]avad asujad raha ära maksma vähe aaval mõni kümmend kopika tissetiini pealt kunni 40 aastani. Kaevud ja veetiigid lubati kro[o]nu poolt esimesel aastal kui asujad küla ja koha välja valivad ära puhastada. Sellega võis asuja õige lahkeste peale ak[k]ata. Muidugi teada, et lugu kaugelt parem oli, kui omal ka pisut varandust oli.

Saea rubla rahaga võis sell aeal parem[ini] läbi saada, kui praegusel aeal viie saeaga. Härja paar, mis praegusel aeal 150–180 rubla maksab, maksis siis 35–40 rubla. Hobune, mis nüüd 100 rubla maksab oli siis 20–25 rubla. Parem lehm, mis nüüd 60–70 rub., siis 12–15 rub. Nisu tsetvert[24] maksis 5–6 rub. Rukki tsetvert 4–5, kaerad ja odrad 2½–3 rubla. Värske kilu silgu, kamsad[25] nimega, puud maksis iga talve 30–40 kopika[t]. Neid jägus alati nii et iga üks omale aasta tarvituse võis sisse soolata.

Kreisi ülem andis veel omalt poolt kirja, kus mitu küla üles olivad tähendatud, mis süntsamad ja paremad olivad arvatud. Nendest on neli küla praegu Eesti asujate käes, Perekopi kreisis. Neid külasi käisime kohe siis vaatamas kui hiljem Simferopoli sõitsime. Külad on kõik suure Venemaa tee ligidal, mis Simferopolist Venemaale läheb.

Simferopoli jõudes andis kuberner meile samatse kirja, [kus] kõiki kohtu ammetnik[k]usi käsutati meie toimetust edenda[ma] [ja] mitte miskis asjas takistusi teha. Maad ja kohad ära näidata ja igalpool öömaeale võtta j.n.e.

Simferopoli linna leidsime kaunis nägusa

[18] Lähemad andmed puuduvad.

[19] Wilhelm Otto Cornelius Alexander von Ulrich (1810–1891), sõjaväelane, kuberner ja mõisnik. Ta sündis Tartumaal Vaimastvere mõisas. Osales võitlustes Kaukaasias ja Ungaris. Alates 1845. aastast Vene kindralstaabi teenistuses, kindralmajor (1857), riigimaade mõõtmise inspektor ja Eestimaa tsiviilkuberner (1859–1868). Suri Kehra mõisas. Oli tihedalt seotud prohvet Maltsveti ja tema poolehoidjate jälitamise ning represseerimisega.

[20] Mõeldud on ilmselt auastet.

[21] Bürokraat.

[22] Maakonna (kreisi) politseiülem.

[23] Tessatin (tiin), vene pinnamõõduühik – umbes 1,093 ha.

[24] Setvert, vene mahuühik 210 l ehk 145 kg rukist või 165,6 kg nisu.

[25] Hamsa ehk Euroopa anšoovis (*Engraulis encrasicholus*), heeringaline.

Kaev Krimmis Kurulu-Kiptšaki eesti rendikülas. Foto: EKM EKLA A-37:5857

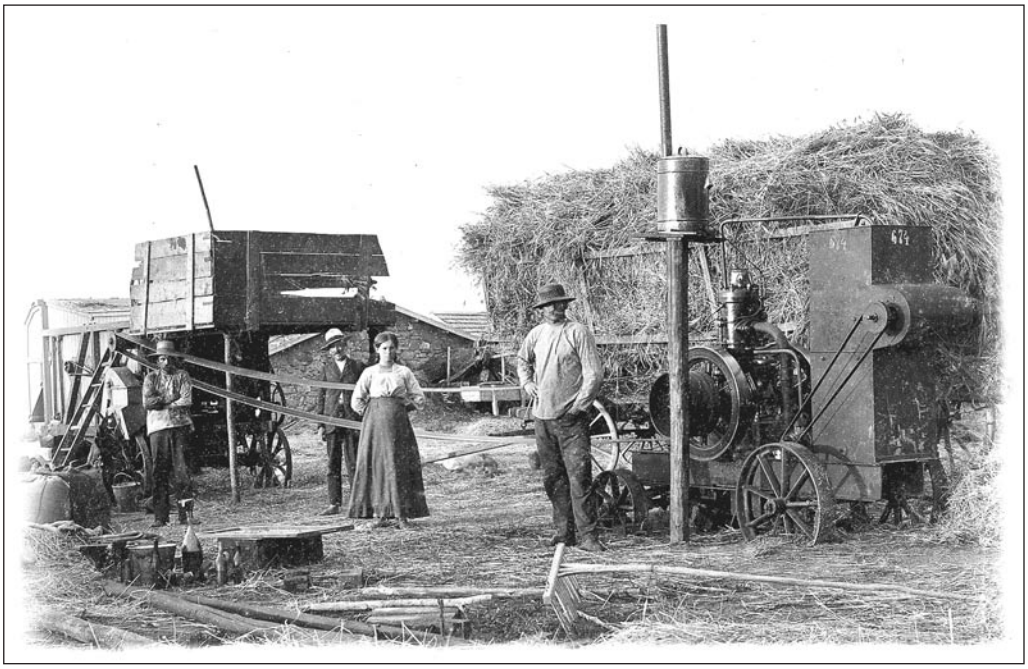

Rehepeks mootormasinaga Krimmis Samruki eesti asunduses. Asunik Mihkel Tammanni omandus. Foto: EKM EKLA A-43:154

linna olema, umbes 7 risti usu kirikud. Teist seda võrd Mohameti mitsetisi[26] endi kõrge minaret[t]idega. Suured nägusad ühe ja kahekortsed maead, ja palju kauplusi. Metsasi linna ligi ei üteldud olema 10–13 versta tagast ak[k]avad metsad peale. Puid oli turul määratu

[26] Vene keeles *metšet* – mošee.

palju müüa, mõni sada koormad, enamasti tammed, ja sinearid.[27] Ka ehituse puid võis paraja hinnaga saada.

Nüüd olime ometi kaua oodatud ja loodetud Krimmis. Kudas meie lood, ja kohtade otsimine, tegevus ja toimetus selle järel läks, ja kuda meie ligi paar kuud Krimmis ära elasime, kuda minul hiljem [?][28] kroonu maade saamise pärast üle Musta mere Odessa linnas Kinralkuberneri juures tarvis oli käia. Ja kudas meie Tõnissohniga Tallinna tagasi reisisime kuna vana onu Leinberg Krimmi Perekopi linna maha jäi, kus ta alles 1865 aastal kodumaale tagasi läks. Seda kõik[e] võib leida Eduart Vilde raamatust „Prohvet Maltsvet" mis minu käsikirja järel on kirjutatud. [– – –][29]

...halja rohu peale sööma pandud. Ise aga kobisime Tatari onni. Majakene oli sülda 4–5 pikk, ja paar, ehk vähe enam sülda lai. Kahes jäus. Esimene täitis köögi aset. Suur lai korstna alune, kus ka ahju suu oli, oli tule asemeks, ja keedu kohaks.

Nii inetumad, ja näutumad kui need maja urtsikud väljast olivad, seda puhtamad ja valgemad olivad naad seest. Seinad ja katus mis ka lae aset täitis olivad sauega ära krohvitud ja kriidiga mida siin paiguti mäe küngaste seest leidus valgeks tehtud. Isegi toa põrand oli sile ja puhas nagu ööveldatud laudadest. Akendel olivad tihedad tamme puust pulgad ees, mille külgi paber oli kleebitud, et pääval õige paras valge oli sees elada. Ahjud olivad veikestest tellis[e] ja katuse kivi tük[k]idest tehtud. Aga kui hea sületäie nisu põhku ära kütsed, siis oli tuba hästi soe, puhas ja ilma suitsuta. Aga kõrvalised hooned puudu[sid] täieste. Endistel elanik[k]udel ei olnud neid vist tarviski, sest et karjad läbi aasta väljas käisivad. Vilja pidasivad naad maa sees aukutes, mis umbes sülla sügavad, pealt üks arssin[30] laija alt peale süld lai oli. Sarnane auk kaevati kuival suvisel aeal kõva kuiva valkja sauese maa sisse. Siis põletati õlgedega seest päris kuivaks, ja valati vili sisse. Niisuguses[s]e auku mahtus vähemalt tsetverti 10–15, ja rohkem, auk kaeti pealt kinni ja vili seisis aasta otsa päris kuiv. Ka lukusi ei olnud sarnastel aitadel ees. Sest kristlaste[st] vargaid siin ei olnud. Ja Muhameti usulised Tatarlased ei varasta. Ka esimesed Krimmi Eestlased tarvitasivad sarnatseid aukusi vilja tarvis. Ja Maltsveti usuliste hulgas ei olnud vargaid, kes võera omaduse kallale kip[p]usivad.

Et ööd sell aeal veel vilud olivad, siis kiskusime maea räästast ja kust kätte saime puu notta ja tegime tule korstna alla. Vilja põhku leidsime ka külle alla, ja puhkasime uue oodatud maa esimesi öösi. Kadund oli kõik luuletus Krimmi ilusatest viinamägedest, puuviljaaedadest, ja toredatest metsadest. Ainult roheline kalevi sarnane rohumaa stepp näitas rõõmsamad laadi ja andis lootust, et kui siin kord elama ja asuma saab, kus tarvilised hooned ja töö loomad omandatud saavad siis põllu aria talupoeg kaugelt paremini võib elada kui kodumaa viletsate soo ja rabade äärdes, ja osalt liiva ja pae küngastel.

Jänus ja nälgind aelesime selle öö kunni hommiku koitma ak[k]as. Üles[s]e tõustes käisime veel mitmetes majakestes, mis kõik ühe suurused ja ühte moodulised olivad. Imeks panime seda, et endised elanikud kõik majakesed päris terveks olivad jätnud isegi pisikesed ahjud, mis ühe jala hoobiga puruks võis lüüa, olivad päris terved. Nii samuti uksed, ja aknad.

Kaevu juurde jõudes nägime imet, kudas must linnu parv kaevust välja lendas. Need olivad must räästad ehk kuldnokad, keda Krimmis õiete palju leidub. Need olivad endi pesad kaevu rakete kivide vahele teinud, ja elutsesivad seal vee õhus. Aga kui noored poead pesast välja püüdsivad lennata, siis oli vähe kes välja jäksasivad lennata. Suurem jägu kuk[k]us kaevu põhja. Selle pärast ei olnud vesi mitte ainult seismise läbi sandiks läinud, vaid seda rohkem põhja kuk[k]unud lindude raibete läbi alvaks läinud.

Sõitsime siis jälle edasi Tukultsaki küla poole, kuhu paari tunni pärast jõudsi[me]. Sealt saime värsket vett kellega endi jänu kustutasime. Öö ja pääva olime kibedad jänu kannatanud. Kes ise tühjas kõrbes 24 tundi jänu on kannatanud, see võib selle juurde aru saada kuda see inimese vaimu ja nervide peale hävitavalt mõeub. Kodu maal kus iga sammu peal vett leidub ei suudeta selle juurde arugi saada.

Sõime tükikese leiba, ja soolast heeringad nälja kustutuseks ära, ja sõitsime edasi. Peale lõunat jõudsime Skirmu[n]da mõisa, kus peret kümme vene talupoea majasi asus. Need olivad

[27] Usutavasti on tegemist idaplaataniga (*Platanus orientalis*). Nimetus pärineb pärsia keelest (inglispäraselt – *chenar*), vene keeles *tšinar*.
[28] Rebend käsikirjas, sõna on loetamatu.
[29] Puuduvad leheküljed 260–265.
[30] Vene pikkusmõõt – 0.71 m.

ühe Poola mõisniku Skirmundi päris orjad. Juhtusime ühte veikeses[s] e talus[s]e kus maja peremees heile päris herra käest 50 hoopi vitsu oli saanud! Süüks oli see olnud, et mees kellegi asja tundja käest oli kuulnud, et armuline Keiser päris orjad vabaks oli lasknud.[31] Oli seda ka teistele kõnelenud, ja selle eest oli päris herra temale hea sauna kütnud. Mehed vaesed ei teadnud seda et nende orja põli veel kolm aastad edasi kestis, kunni päris herrad maeanduse asjad joonde saivad seada. Siis saivad iga rivisjoni[32] hinge peale „kolm tissetiini" maad. Aga kes kohe vabadust kätte nõudis see sai ainult kolm veerandiku tissetiinu. See oli kõik see saak! Siin nägime jälle, et Krimmis kus ainult kroonu maad arvasime olema, ka nii sama sugusi tirannisi oli kui Palti maalgi.

Nimetatud peres saime leiba ja piima, mida jälle mõne aea tagast suure isuga sõime. Seal samas ligidal oli eelnimetatud Sõrtkartsura küla kus umbes paarkümmend Tatari maeakest oli.

Edasi rühkides jõudsime õhtuks ühe sakslase suure maa omaniku „August Lustiku"[33] mõisa, kus meie öö maea ja õhtu sööki saime. Kui sakslane kuulis, et meie välja rändajad Eestlased oleme ak[k]as ta kohe meid oma juurde asujaks soovitama. Ütles omal kolm küla olema, mis ka tõsi oli. Hommiku käisime ühte ligemad küla vaatamas. Maead olivad nii sama sugused kui teisedki Tatari külades. Sakslane oli need külad, ja maad Tatarite käest paar aastad varem ostnud, ja „kolm rubla" tissetiini eest maksnud. Maad oli mitu tuhat tissetiinu.

Sakslane lubas üsna kerge kaubaga asujäid oma maa peale võtta. Maja eest tuli aastas kümme jala pääva teha. 6 pääva suvel, ja 4 talvel. Selle eest võis peremees kari loomi kunni 30 tükki mõisa karja maa peal pidada. Iga lamba eest kaheksa kopika[t] aastas. Viljast „üks kümnes" anda ja mõisa rehe maal ära peksta ja aita panna. Heast heinast kolm saadu kümne pealt ja vaesemast kaks saadu. See oli kõik mõisa tegu. Kaevud pidi mõisa omanik puhtaks tegema, ja kordas hoidma. Nagu näha oli see tegu ehk rent vaevalt üks saemas[34] jägu koduma[a] mõisateust. Aga maa vahe? Kodumaal mõni kõlbmata soo ja raba äär, ehk liiva küngas, kuna siin ühe tasane musta mulla maa sile kui mere pind põlluks teha, ja heina ja karjamaaks tarvitada. See kaup meeldis meilegi hästi kuna veel mõisa omanik rahvale esimesel aastal leiba, ja se[e]met laenuks lubas anda.

Meie kiitsime kaupa heaks. Aga teatasime: Et minul kui saadikul ja volimehel ainult luba on kroonumaid paluda, aga mitte mõisnike maade peale asumist. Ehk küll ka mõisniku maade peale asujad krooni käest need samad õigused saavad nagu kümme aastad. Kõik maksud jäävad maha ja kolm nekruti võtmist. See õigus oli ka mõisnikutele Krimmis antud.

Pikema nõu järel lasksime endile kontrah[t]i kirjutada kus kõik kauba tingimised üleval olivad, et kui kodumaa rahvas nõus on siis võib tulevikus kui rahvas soovivad, mõisniku maale asuda. Kontrah[t]ile lasksime kodumaa viisi järgi „punase pitseri" alla panna kindluseks, et asi pühalik tõde on.

Sarnatseid kontrahtisi võtsime veel peale selle kahe mõisniku Jaan Alekseivits Smakovi, ja Grigori Rausseri[35] käest Simferopoli maakonnast. Viimased kohad olivad Salgiri jõe ääres.

August Lustiku juurest sõitsime jälle edasi „Japuntsi" küla vaatama. Sealt leidsime mõne perekonna elanik[k]usi. Leitsime ka teistmoodi kaevu värgi, mida masinaks kutsuti. Nelja paksu kivi samba peal mis üksteisest kaks sülda eemal olivad, iga nurga peal. Nende sammaste peale olivad tugevad palgid pandud. Üks paksem palk kelle külge plokkratas raud klamretega[36] oli kinnitud oli põigiti üle kaevu. Selle peal käis jäme kõis ämbretega. Ämbreid võis küll õigem toobreteks pidada. Iga niisuguse toobrese läks viis vedru[37] vett, üks tuli üles[s]e, teine läks alla. Süld maad kaevust eemal oli püstvõlviga suur trummi sarnane ratas, kus ümber kõis korra ringi oli mis toobred kaevu lasi. Trummi võlvi külles oli tiisel kinnitatud kust hobune ümber vedas. Kaevu juures oli inimene, kes ämbrest vee suurde laudkasti valas. Sell viisil võis tundis mitu sada ämbred vett välja tõmmata. Teistes külades

[31] 19. veebruaril 1861 allkirjastas Aleksander II pärisorjusest vabastamise manifesti koos 17 mitmesuguse seadusandliku aktiga. Manifest loeti ette kirikutes 5. märtsist 2. aprillini. Selle rakendussätted olid väga mitmekesised, ajaliselt ja piirkonniti erinevad.

[32] Revisjon ehk hingeloendus.

[33] E. Vilde pruugib „Prohvet Maltsvetis" (1906, lk. 467) nimekuju Lustig.

[34] Tõenäoliselt sajas.

[35] Lähemad andmed nende mõisnike kohta puuduvad.

[36] Klambritega.

[37] Vene keeles *vedro* – pang, ämber.

olivad kaevud lihtsalt kaks puust posti, teine teinepool kaevu, nende otsas puu põigiti, kus plokkratta peal köis üle käis mille otsa nahast ämber oli siutud. Teine köie ots oli ratsa hobuse sadula külles, kus ratsanik edasi ja tagasi sõitis, ja vett välja vedas, mida teine isik vastu võttis ja künas[s]e valas.

Neid kaevusi oli sügavust väljaveo teega mõeta. Aga esimesi ei saanud muidu mõeta kui nööriga. Selle tarbeks võtsin kohe oma nööri ja pudeli et seda kaevu mõeta. Ilm oli pilves ja kaunis vilu, käed kaunis kohmetand. Arvasin et minu 25 sülda nööri pidi küllalt ulatama. Aga korraga oli nööri jooksul ots, ja see lipsatas käest lahti. Mõtlesin et pudel ilma minule aimamata kaevu põhja oli jõudnud. Nöörist oli ligi 10 sülda puudu jäänud, ja pudeli ja tina kuuli kuk[k]umise kohin tuli alt kaevu põhjast ülesse. Ehmatand kargasin kaevu juurest selle sügavuse peale tagasi. Ütteldi 35 sülda sügav olema. See sügavus aeas Eesti mehele kelle kaevud kodumaal kõigest, süld ehk paar sügavust oli päris hirmu peale. Küsimus oli: Kudas siit kui ämber juhtub köije otsast lahti minema selle kätte saab? Kõik see oli uus tundmata, ja harjumata koledus!

Hiljem kui Eestlased juba Krimmis asusivad oli õige veike asi päris lõbu sõit, kaevu lastava ämbri ratsule istuda, ja alla sõita 20–30 sülla sügavuses[s]e. Nööri, pudeli ja kuuli jätsime senna kaevu põhja igaveseks aeaks, ja sõitsime jälle edasi.

Viiendama pääva lõunaks jõudsime endi palju loodetava Karasupasaari linna[38] ligidale. Linn oli all oru sees nii ligi et oleks võinud lingu kiviga alla visata. Aga küüdimees ütles veel 10 versta linna olema. Tatarlase viletsad ilma suuruseta hobused väsisivad täitsa ära, et enam paigast ära ei läinud. Kartsime juba, et tuleb vist oodatud linna asemel jällegi steppis öömaea pidada. Viimaks silmasime versta kaugusel veikese oru sees suitsu nägema. Tatarlane rakendas väsind hobused lahti, lasi rohu peale sööma ja meie kõmpisime jala koha peale kus suitsu nägime. Sealt leitsime orust ühe veikese maja urtsiku, kus üks venelane, kes väljavahi ammetid pidas sees. Sellel oli paar viletsad hobust, ja vanker. Selle palkasime endile, kes meid linna viis, mis eest meie ühe rubla maksime. Tatarlasi käskisime pärast kui hobused jäksama saavad järele tulla, ehk kui paremaks arvab kodu tagasi sõita. Kuna meie tagasi jõuame ja siis hooste peremehega ära õiendame. Tatarlane oli viimase paremaks arvanud, ja kodu tagasi läinud. Kudas ta ilma toiduta tagasi jõudis jäi meile arusaamatuks. Tee peal oli temagi nii samuti ilma leivata kui meiegi, aga meie jõudsime nüüd jälle inimeste juurde, pealegi linna, kust jälle tarvilist toitu saime. Arvatavasti sai ta selle väljavahi käest leiba ehk ka muud toidu poolist.

Karassupasaari reis oli meil täitsa eksitus. Selle linna ümbrus ei paku põlluariale mingid uvitust. Põhja pool linna kust läbi tulime olivad ainult mägine valge kriidi lagedikud, tulekivi ja muud kivi segu, kus rohtu ei kasvanud. Versta 25–30 põhja pool algavad maad kus põldu võib arida. Lõuna pool linna algavad mäed ja metsad. Ainult linna ümbruses jõe orus olivad ilusad viljapuude aead, mida Jamburgi isand[39] meile kiitis, kelle juhatuse järgi meie selle ilma kasuta reisi tegime, ja kallist aega viitsime.

Õhtuks linna jõudes saime ühe jõuka kaupmehe juurde, kes ka linnapea kohuseid täitis. Perekopist anti meile soovitus kiri selle jäuks kaasa. Kaupmees Arme[e]nlane kellel sisse sõidu hoov oli, viis meid oma kohveini[40] öömaeale, kus täieste jälle välja puhkasime.

Palmi püha hommikul 18 Aprillis tõusime õige varakult üles[s]e, et linna ümbrust silmitseda. Aga et midagid meile tähtsat silma ei paistnud, siis otsustasime edasi reisida. Aga kudas? Kas jala või voori mees palga[ta]? Viimaks otsustasime endile hobuse ja vankre osta. Juhtusimegi hoovi peremehega kaupa saama. Maksime hobuse riistadega ja vene vankre eest 40 rubla. Hind oli meie arvates õige odav. Ostsime veel teise tugevama hobuse juurde et jõudsam sõita oleks. Selle eest maksime jälle 40 rubla. Nüüd võisime juba oma hoostega sõita. Peale lõunat algas reis Simferopoli poole, kuhu hommikuks jõudsime. Kui vähe kõhu kinnitust saime võtnud, ja korteri endile ja hoostele leidsime, läksime kohe Kuberneri kantseleis[s]e ja lasksime endid teatada. Peagi kutsuti meid kuberneri ette kes meid lahkeste vastu võttis, küsides: „Kuda Krimmi maa teile meeldib?" Vastasime vabandates: et maa küll hästi meeldib, aga lage maa ilma metsata maa, ja sügavad kaevud kus vesi halvaks läinud ei taha hästi meeldida. Ülemus ütles et sarnatseid kohtasi kui teie põhja maal siin küll ei ole. Aga selle eest on maa viljakandja, ja parem kui teie Palti maal, ja metsasi on siin palju ehk küll kaugel vilja kandja maast mägedes. Aga

[38] Tänapäeval Bilogirsk, krimmitatari Qarasuvbazar, vene Belogorsk.
[39] E. Vilde (1906, lk. 466) tähendab, et linna oli kiitnud üks Krimmi sõja ajal seal teeninud Narva mees.
[40] Tõenäoliselt kohvik-võõrastemaja.

töö tegia rahvas võidavad need raskused ära. Teie harjute varsti siitmaa oludega ära. Pealegi olete siin vaba rahvas, kus teie ainult ise endile tööd teete, aga mitte mõisnikule ega kellegile muudele. Asumiseks saate raha, leiba, ja muud kroonu abi. Kümme aastad ei ole teil miskid maksusi kroonule ega kellegile maksta, seda pange tähele, ja võrrelge endi kodumaa teu ja maksudega. Ei ole teil postijaama maksusi, ega teede sillutamist. Ühe sõnaga: Maa on vabalt tarvitada. Maksusi ei ole maksta. Tööd teete ise endi kasuks. Teie elu saab siin pärast heasti minema. See oli kõne, mis meie lahke kubermangu ülemuse käest kuulsime. Tundsime ka sedagi, et see väga tõsi oli.

Peale veerand tunnise kõne laskis kuberner minule tarvilise kirja anda kus sees oli käsutatud kõiki politsei, ja vallakohtud meie maade otsimist igal pool edendada, ja kõige takkistuste eest kaitsta. Lubas ka veel Tallinna kubernerile kirjutada et mina nüüd tema kaitse all, ja kubermangus viibin, uue asumaade toimetuses. Sellega laskis ta meid minema, ja käskis kroonu maade kantseleis[s]e minna kust meie tarvilikud teated ja kirja pidime saama maade otsimiseks, ja vaatamiseks.

Nimetatud kantseleis võeti meid küll lahkeste vastu. Aga teatati meile: et kroonu maid ilma „Kindral kuberneri" lubata anda nemad ei või. Meie teatasime et Januari kuul Keiserliku kõrguse käest luba saime Krimmist kroonu maad saada.

Aga keisri vastus on teil ju ligi, küsis kantselei ülem. Ütlesime, et see jäi Tallinna kuberneri kätte. Siis ei või meie teile enne maad anda, kui peate keisri lubakirja seia toimetama, ehk kõige õigem kindral kubernerile palvekirja andma. See oli hapu õun ammustada! Tänini olime julged keisri luba peale. Nüüd korraga kuuleme, et veel uuesti peame paluma mõne vähema ülemuse käest. Aga et midagi parata ei olnud siis võtsime nõuks siit ülemuste käsku tarvitada. Lasksime endile palve kirja kirjutada, kus mina kui saadik oma nime alla pidin kirjutama, muidugi Eesti keeli. Teised seltsilised ei olenud selle tarvis lubatud alla kirjutama.

Nüüd oli jällegi hea nõu kallis! Kas postiga saata, siis läheb kaua aega. Võib nii sama pikale viibida kui Keisri vastus. Ehk jälle endil Odessa linna sõita kus Kindralkuberner elas see teeks suure kulu. Aga valisime siiski viimase.

Ülemuste juures toimetus sai sell samal päeval toime. Kuulsime et laev alles neljapäeval Evpatorist[41] Odes[s]a läheb. Sellepärast ei olnud tarvis rutata. Tarvis oli ka Simferopoli linna ära vaadata. Teisel päeval vaatasime mõned tähtsamad kohad nagu linna park ehk pulvar. Leidsime et siin linnas umbes kümme ristiusu kirikud oli. Teist sedavõrt Muhameti usu mitsetisi endi sirge tornidega, ehk minaretidega. Maead olivad kõik ühekordsed. Ainult Kuberneri maea oli kahekordne. Oli vist ehk rohkem kahekordseid maeasi, aga meie neid seekord rohkem ei näinud. Teisel päeval oli linna turupääv, siis nägime endi imestuseks: kui palju turule kaupa toodi ise äranis puid. Suur umbes pool ruut versta suurune turu oli puukoormaid täis. Aga mitte raiutud alupuid ei olnud üht koormad. Kõik olivad pikad, sülla ja kahe pik[k]used tamme, ja sienari[42] puud. Sinearid olivad jämedad umbes arsina läbi mõeta. Neid ütledi pagari töökodades[s]e ostetama. Pidada kõige valjumad sooja andma.

Ostis keegi puu koorma ära, siis olivad kohe Tatarlased kervestega ja saagidega endid tööle kauplemas puid peeneks raiumas. Rahvast oli siin mitmed kümned seltsi. Igal ühel oma keele murre jüst kui Pa[a]belis.[43] Kõige rohkem oli kuulda Tatari keelt. Seda rääkisivad venelased, Armeenlased, juudid, Kreeklased ja kõik muud. Sellele järgnes vene keelt, mida Tatarlased väga vähe mõistsivad. Kõige veidramad ja räpasemad olivad mustlased, keda igal pool hulgani vedelemas nägime. Lapsed olivad umbes 14–15 aasta vanuduseni päris Aadama ülikonnas, pois[id] nii ka tütarlapsed. Aga hommiku maa viisil neid kerjamas, ega andeid musteldamas meie neid ei näinud. Ostis keegi miskid suuremad kaupa, nagu kotti puu süsi mida siin paljud nähti tarvitama, ehk kotti kartuleid, ehk miskid vähemad kaupa, siis oli ikka tropikond mustlasi seal juures ootamas, ja koio viiaks endid pak[k]umas. Tatari keeli kära ja larmi oli nii et pane kõrvad kinni. Kõik kaupmehed, ja turul müüad kiitsivad endi kaupa niisuguse kisaga, kui aga heal ja kõri kandis.

Peale lõunat sell samal päeval 21sel sõitsime linnast välja, et teisel päeval Evpatorist auru laevaga Odes[s]a reisida. Simferopolist on Evpatori 65 versta. Õhtu eeli ak[k]as vihma sadama. See oli esimene vihm mis meie endi reisi aeal nägime. Pidime selle siis nüüd täiel mõedul ka vasta võtma. Mulla tee läks mudaseks

[41] Jevpatorija, krimmitatari Kezlev, Gözleve.
[42] Vt. viide 27.
[43] Vihje Paabeli torni ehitamisele ja ehitajatele (1 Ms 11).

sest terves Krimmis ei olnud sell aeal sillutatud kivi teed. Ilm läks kott pimedaks, ja vihma valas maha, kartsime veel ära eksimist. Ajasime hobused vähe teelt kõrvale, rakendasime lahti, ja jäime öömaeale. Külasi ega eluhooneid kusagil tee ääres ei olnud. Külmetasime pika öö otsa küll hobuste varjus ja vankre serva all, kunni viimaks koidu valged nägime. Rakendasime kohmetunud kätega külmast ja vihmast lõdisejad loomad vankre ette. Keegi ei tahtnud meist kutsariks ak[k]ata vaid ennem jala käia, et rutemini külmetanud liikmed sooja saaksivad. Vihm mis öö otsa ühe tasa sadas, jäi koidu aeal järele. Ilm läks selgeks, ja varsti peale pääva tõusu jõudsime mere äärde kus liiva teed mööda parem sõita oli, ja kust veel paarkümmend versta Evpatori linnani jäi. Peale keskhommikud läks ilm õige soojaks, ja lahe mere tuul ak[k]as puhuma. Märjad ja rasked riided panime vankre servale kuivama, ise käisime korra pärast maad, kunni liikmed täieste sooja saivad.

Evpatori linn oli sell aeal õige viletsakene, ehk küll mere ääres ja sadama linn. Mere ääres kust tee linna läks, lugesime peale viiekümne pukk tuuleveskid, kes endi kuue, kunni kaheksa tiivaga üks rutem kui teine nagu mõni sarvedega kitse kari mere ääres kedrasivad. Nägime neid sarnatseid varemalt lõuna Venemaa külades ja linnades. Aga ei kusagil nii palju kui siin Evpatori linnas.

Eel lõunad jõudsime linna ühte Tatarlase võerate hoovi. Võtsime lõunat, ja läksime kohe sadamase laeva kontoris[s]e, kust endile pilletid ostsime, et pärast lõunat kell 4 laeva peale minna.

Odes[s]a läksime meie Tõnissoniga kahekesti. Vana onu jätsime hoostega Evpatori nii kauaks kui tagasi tuleme. Et meile keegi ei teadnud ütleda: Millas laev Odessast tagasi tuleb. Arvati et 25 Aprillis. Laeva sõitu kurss ei olnud sell aeal vist korraline.

Peale lõunat kell 3 tuli tossu laev[44] Sevastopolist Evpatoria sadamas[s]e, aga mitte priistani[45] äärde, vaid jäi umbes pool versta madala mere pärast kaugemale. Selle pärast pidivad reisijad paadiga laeva juurde viidama. Minul oli elus esimene kord paadiga sõita. Nii samuti ka laevaga. Et ilm vaikne ja ilus oli, siis [p]olnud kartust suure mere peale sõitma minna. Minu seltsimees oli varemalt paar korda Tallinnast Peterburis käinud laevaga. Auru laevad olivad sell aeal rahvale tundmata asjad, ise äranis talurahvale. Laeva peal võtsime ees laevanina ligidal aset kuhu minu seltsiline kaalulaua peale hea mõnusa koha leidis, mis temale hiljem märja sauna tõi. Lugu oli nii.

Õhtuni oli ilm vaikne ja meri sile. Aga hiljem tõusis tuul loodest poolreisi kursi vastu, mis öö peale päris tormiks läks. Ma jätsin oma seltsilise tema hea koha peale puhkama, ja läksin ise laeva keskkoha peale aurukatla ligidale, kus ma uudis himuga alla masina ruumi võisin vaadata kudas masinate värgid käisivad. See kõik oli minule kui kunagi küla matsile uus ja uvitav, et kõhuli maas luugi trellide vahelt vahtides ära ei tüdinend, kunni viimaks kange puueli, ja kivisöe hais, ühtlasi ka laeva õõtsumine südame tundmuse pahaks tegi. Torm läks kord korralt kangemaks, ja laeva õõtsumine suuremaks. Juba tulivad vee pritsed mis eest poolt laeva nina poolt üle laeva serva lae peale pahinal sadasivad.

Ma sain aru et minu seltsilise käsi kaugel ees pool vist heasti ei käi. Püütsin sinna poole sammuda, aga käik oli kõikuva laeva peal arjumata. Kord kuk[k]usin käpuli edasi, kord taga seljali. Pika vaevalise pool ronimise järgi jõudsin viimaks seltsilise juurde. See vaesekene oli üleni märg ja luksus mere haiguse käes. Ometi sai mehe meel rõõmsaks mind nähes. Ta oli kartnud minu ette, et juba mitu tundi ei teadnud, kuda minuga asi oli. Oli kartnud mind mere haiguse käes olema. Ja veel rohkem, et viiakse alla laeva ruumi, ja võetakse raha juurest ära. Aga et midagi äpardust ei juhtunud, isegi mere haigust ei olnud minul, siis olime rõõmsad, ja trööstisime endid, et peagi pärale jõuame.

Hommiku pääva tõusuks jõudis reisi laev Odes[s]a reidi peale. Kohe tõt[t]asime jälle kindla maa peale. Kuiv ja soe tuul kuivatas minu seltsilise riided ära. Mina ei olnud sugugi märg.

Varsti leidsime endile korteri kuhu endi pealmised riided ja reisi kompsud panime. Siis läksime endile kehakinnitust otsima, ja kui sellega valmis olime, läksime Kin[d]ral Kuberneri maea otsima mida me peagi õige sadama ligidalt leidsime.

Oli jüst suur reede, selle pärast arvasime et meid täna kallil pühal ülemuste juurde ei lasta, ja otsustasime homme minna. Et meil kallis ja suur püha oli siis panime imeks: et Odes[s]as sell pääval kõik töös ja tegevuses olivad, nagu maeade ehitustes j.n.e. Järgmisel pääval pühade laubäval läksime endi palve kirja ära andma.

[44] Aurulaev.

[45] Vene keeles *pristan* – sadam. Usutavasti mõtleb Malts selle all kaid.

Kantseleis[s]e jõudes viidi meie palvekiri kohe ülemuse kätte. Peagi kutsuti meid tema ette. Lõuna Venemaa Kindral Kuberner vana halli peaga 70 aastane kõrge kasuga herra „Krahv Stroganov"[46] võttis meid väga lahkeste vastu. Pani meile mõned küsimised ette, nagu: kas on arvata et veel rohkem teie rahvast Krimmi soovib tulla, kui ainult need 130 peret kelle saadikud teie olete?

Meie vastasime: et kui Teie kõrgus aga maad elamiseks annab, ja ukse selle tarvis lahti teeb, siis see partii rahvast vist viimaseks ei jää. Vastati, et maad Krimmis küllalt on, ja rahvast palju võib seia asuda, mida riigi valitsus väga soovib.

Teatasime ka siin endi vähest passi aega mis nüüd juba mööda oli. Üteldi et sellest ei ole viga, sest nii kaua kui teie minu kubermangus viibite ei ole teil midagi karta. Mina annan teile ühe kaitsekirja mis teile igal pool vabaduse annab, ja teie asja edendab. Et juba Tauria kuberner sarnatse kirja andis seda meie ei teatanud. Sest Kin[d]ral kuberneri kiri oli ometi veel palju suurema tähtsusega kui liht kuberneri kiri. Seda võisime ka koduma[a] ülemustele ette näidata.

Tunni aea pärast anti minule sarnane kaitsekiri kui endine Tauria kuberneri oma. Ja teine pakk punase pitseriga mida Simferopoli kroonu maade kantseleis[s]e pidime viima kust meile siis kroonu maad pidi välja antama.

Tänasime kõige heade lubamiste eest, ja seadsime sammud sadama poole, et järele kuulata: Millal reisi laev Evpatori sõidab. Endi ehmatuseks kuulsime, et laev alles tuleva nelja päeval Krimmi läheb! Oh äpardust! Pidime nüüd terve nädala paigal sidima, ilma tegevuseta, kuna iga tund kasin, ja kallis oli. Ka vana onu ootab kartusega: et ei tea mis neil võis juhtuda. Vahest ulatas kodumaa paronite käsi ka seia meile takistusi tegema? Selle aea teaduse ja meie mõtete järgi oli meie arvates kõik võimalik. Et sarnane kartus tühi tonti kartmine oli seda saab küll nüütse aea isik aru. Aga meie teadus ja silma ring oli 50 aastad tagasi, ja selle aegsed hirmud ja äpartused olivad meid nii araks teinud, et igal pool tontisi kartsime. Ka seal kus neid ei olnud, ega olla võinud.

Peale nädalase lonkimise kenas Odessa linnas, sõitsime teisel nelja päeval jälle Evpatorias[s]e tagasi. Pean veel tähendama et lihavõte esimesel pühal Odessa Luteruse usulises saksa kirikus käisime, kus sealse moodi järele üks herra või kiriku ammetnik kõiki sisseminiaid ukse peal kätt pidi teretas. Ka meie saime selle auu osaliseks. Ehk mina ise äranis lihttalupoea ülikonnas olin mis vistist sealt herrastele silma torkav paistis. Minu seltsiline oma ohvitseri mantlega oli iga päine nähtus.

Reis Evpatori läks ladusaste, ilm oli ilus ja meri sile. Aga kohale jõudes leitsime et õnnetus meid oli tabanud. Meie vanem hobune oli lihavõte laubääv[a] ööse ära lõp[p]end. Vanal onul oli sellega palju tüli olnud, sest Muhametlaste pühad olivad sell aastal kristlaste pühadega ühel aeal. Selle pärast ei leidnud kedagi kes hobuse raipe välja oleks viinud. Hoovi peremees nõuab raipe välja viimist. Onu ei oska venekeelt, niipalju jõuab seletada: et seltsimehed Odessa läinud, ja nii ruttu tagasi ei tule. Toodud mustlased, kes hobuse välja viimise eest 10 rubla küsivad. Naad seletavad, et neil kallis püha olla, ja naad vähemaga ei lepi. Onu pakub esite 3, siis 4 rubla, tõentates: et temal enam raha ei ole. Viimaks viivad ometi lõp[p]end looma nelja rubla eest välja linna taha kus naad naha muidugi endale saivad. Teisel korral oleksivad sarnatse toimetuse 50 kopika eest ära teinud, ja naha eest peremehele 11/2–2 rubla maksnud.

Onu oli peale pühi tabu[u]nist[47] noore kolme aastase hobuse 29 rubla eest ostnud. See oli karjast ehk tabu[u]nist linguga kinni võetud, nöörist päitsed pähe pandud, ja hoovi sõime külge kinni siutud. See oli julgustük[k] küll õpetamata, ja taltsutamata noort hobust nagu lindu kinni lasta püüda ja ära osta. Mis pidi ta sellega peale ak[k]ama, kes inimest oma ligi ei lasknud. Oli siiski nende mõne pääva jooksul söötmise ja meelitamise järgi nii kaugele saanud, et oma ligi inimese laskis. Oli juba rangid kaela pannud ja vähe julgemaks õpetanud.

Õiendasime endi rehnungi hoovi peremehega ära, ja rakendasime hobused ette, vanema haiste vahele, ja noorema kõrva, ja sõit läks kõhna kiralt[48] edasi, kunni Simferopoli jõudsime.

Simferopoli jõudes läksime kohe endi kirjadega kroonu maade kantseleis[s]e kuhu kirja paki ära antsime üht laua ülemad kästi kohe meile kohtade ja külade nime kiri välja anda. Jäime ootama kunni lõunani, siis ütledi: Tulge homme,

[46] Aleksander Grigorjevitš Stroganov (1795–1891), sõjaväelane, Vene riiginõukogu liige. Osales Isamaasõjas, Poola ülestõusu mahasurumises (1831). Ta töötas Novorossiiski ja Bessarabia kindralkubernerina ning oli laiade kultuurihuvidega. Tema suure raamatukogu päris Tomski ülikool.

[47] Vene keeles *tabun* (algselt türgi-tatari algupära) – hobusekari.

[48] Raskesti mõistetav sõnapaar.

täna ei saanud valmis. Läksime teisel päeval, kästi jälle oodata. Ootasime jälle lõuna kella kaheni. Jälle kästi: Tulge homme! Kolmandamal päeval juhtus ülem ammetnik meid nägema ja küsis: „Mis teie veel ootate?" Vastasime et juba kolmat pääva kirjasi asjata ootame, aga kätte ei saa. Ülem ammetnik läks selle laua ammetniku juurde, ja andis sellele noomituse kirjade kinni pidamise eest.

Selle peale saime kohe kirjad kätte ehk küll ammetiherra kaunis kurja näuga meile need kätte andis. Siin saime esimest korda seda viguri tunda: Kui vankred võiad, siis sõidad, muidu on asi: Tule homme. Seda sõna õp[p]isime hiljem Peterburis üheksa nädalad, aga selgeks teda ometi ei saanud.

Nüüd olivad meil ometi ükskord tarvilised kirjad käes. Trükitud surnalis[49] oli 40 küla, 36000 tissetiinu maadega. Need maad olivad neljas kreisis Simferopoli, Evpatori, Perekopi, ja Feodosi[50] kreisides. Võta nüüd, ja otsi sündlik koht välja.

Sõitsime kohe sell päeval ühte ligemale külas[s]e linna ligidale versta 12 „Sarapusi"[51] külas[s]e Salgiri jõe ääres. Koht oli küll kena ja meeldiv. Jões oli sell aeal palju vett. Jõest oli vesi veel kahte aruse lastud. Üks vilja puude agarodi,[52] ja teine vesi veski peale, mis selle koha vilja puu aedadega väga meeldivaks tegi. Maad oli aga ainult 360 tissetiini. Seal oli ka valla maea ühes kruntis kooli maeaga, kusjuures ühe tiinu jägu maad ilusa ilu puudega ja iseäranis kase puudega oli, mida meil Krimmis esimest korda silma paistis, ja kodumaad elavalt meelde tuletas. Puud olivad juba täies lehtes. Ka ehitused olivad hoopis teised kui Perekopi külades. Ehitused olivad kollastest saetud kividest, ja põletud kivist katused peal. Et maad oli küll vähe, vaevalt kümne pere tarvis.

Siis oli veel selle koha ligidal kaks veikest kroonumaa tükikest üks oli 4 versta linnast Sartsekiat, ainult 216 tiinu, ja teine 8 versta eemal 300 tiinuga Suiuntse külad. Mõlemad maa tükid olivad selle sama valla jäuskondas ehk районисъ. Läksime siis vallamaease kuulama, et neid kohti endile omandada. Endi meele pahaks kuulsime sealt: et neid kohtasi enam ei saa, sest et Voroniski[53] kubermangu mehed need külad alles heila ära võtnud. Kahju oli küll, aga parata ei olnud. Tegime veel katset, ja lubasime ammetnikudele 50 rubla anda, kui neil võimalik oleks olnud asju meie kasuks pöörata. Lahked ammetnikud ütlesivad, et niisugune ilus suu täis neile küll tarvis oleks läinud. Aga hilja, ei ole midagi parata. aktid juba ära saadetud, ja asujad ise ära viinud.

Koht oli aga siiski petlik. See ilus küla ei olnud kroonumaa, vaid mõisniku oma[n]dus. Kroonumaa oli kaugemal suure Venemaa tee ääres versta 4–5 eemal nii samuti lage kui endised kohad, peale selle veel ilma elu hooneteta.

Pöörasime siis tagasi Simferopoli, nii sama murelikult kui tänini. Midagi lootuse sädet ei annud need kohad meile. Ometi ühe koha leidsime endi kirjadest. Se[e] oli Simferopoli kreisis 5000 tissetiini. Koha nimi oli „Aidukan". Aga kus külles ehk kohas „Aidukan" oli, vaat sellega ei saanud meie kudagi järjele. Lootsime ometi, et järgmisel päeval kellegi käest teada saame. Selle maa lahmaka peal oli kolm küla tähendatud. See koht oleks meie arvates kõige süntsam, juba oma suuruse kui ka selle poolest et see Simferopoli kreisis oli. Sest et nimetatud kreis nii suur ei olnud kui teised kreisid. Peale selle oli suurem osa sest kreisist lõuna pool linna kus suured mäed olivad. Seal ei arvanud meie nii suurt maa jägu mis põlluks kõlbab olema, vaid mägede maad olivad kõik metsadega kaetud.

Tänini ei olnud mina koeo kordagi kirjutanud, ehk küll juba paar kuud aega kodust ära olin. See oli küll andeks andmata hooletus! Muidugi arvasivad omaksed, ise äranis isa, ja rahvad, et ma juba kusagil pogris istun, ehk surnud, või haige olen. Tee peal ei olnud minul võimalik kirjutada. Ja kui mull esimestel päävadel Perekopis aega, ja võimalust oli, siis ei olnud minul midagi tähtsamad kirjutada, kui seda, et elus ja alles olime. Nüüd aga kus päris tegevus käes oli, pealegi veel kahe suure võimu mehe, nagu kuberneride kaitsekirjad mull toeks olivad. Nüüd oli siis tarvis kiireste koeo kirjutada, et koduste meeli rahustada. Postkaarta sell aeal millega lühikest teatust saata võib veel moodiks ei olnud. Ja kuigi oli, mis teadis talu poeg neist.[– – –]

Oma kirja, mida ma Aprilli kuu lõpul isale kodu saatsin adressisin ma endi paron

[49] Žurnaal.
[50] Feodossija, krimmitatari Kefe.
[51] Gvardeiske, krimmitatari Sarabuz. Praegu linn ja raudteesõlm.
[52] Vene keeles *ogorod* – juurviljaaed.
[53] Tõenäoliselt Voronež.

Vietinghoffi[54] nime peale, kus ma temale ka lehekese isi äranis saatsin, tänades passi aea pikenduse eest. Ma arvasin et sarnast kirja talupoea nime peale kahtlane saata oleks. Peale selle tahtsin ma ilma salgamata ülemustele oma tegevusest täieliku pilti anda. Ma kirjutasin ilma värvimata kõik Krimmi maade kohtade head ja alvad küljed üles[s]e, nagu põllumaa headuse mida meile ilma maksuta anti. Ka kroonu abiraha, leiva ja vilja seemne j.n.e. Aga ka seda et maa lage on, ja ilma metsata. Aga et Simferopoli taga pidi määratu palju metsa on [olema], ja põllumaad seal ei ole.

Ka seda kuda ma Odessas käisin, ja lõuna Venemaa kindral kuberneri käest kaitse kirja sain, nagu ma varem sarnatse Tauria kuberneri käest sain. Seda kõik kirjutasin korra pärast paberile, et siis ülemused ja alamad näevad, et ma ilma tegevuseta nii kauaks ära ei viibinud.

Et minul teisi seltsilisi kaasas oli, sellest vaikisin täieste. Saatsin veel nalja pärast vana onule terviseid, nagu oleks ta kodumaal.

Mõni pääv enne minu kirja pärale jõudmist oli paron valitsejale käsu annud, kõiki neid kes välja rändajatest veel tema valdas viibivad mõisa päivi panna tegema. Vallalised üksikud mõne peremehe juurde teenima panna. Ka minu isa oli oma perega vana koha peal. Meie koha oli üks meie endi valla peremees oma poeale rentinud. Oli aga hea tahtel isale seal ruumi annud. Vana valitseja oli usaldanud tähendada: et võib olla et saadik täna ehk homme tagasi tuleb, ja rahva teise kubermangu üles[s]e võtnud, siis tuleb meil nende teupäävad välja maksta. Selle peale oli paron vihastand, ja lausunud. Kui ma maksan, siis ma maksan, sina aga pane naad tööle. Maksu asi jätke minu hooleks, kül[l] ma sellega korda saan.

Nii pea kui minu kiri kohale oli jõudnud oli paron kohe valitsejale seda teatanud, ja käskinud isale käsu anda mõisa tulla. Muidugi sai isa vist teada mis tarbeks teda mõisa kutsuti. Mõisa jõudes oli paron kohe teatanud et poea käest hästi pikk kiri on tulnud, ja annud kirja isale kätte. Rõõmu pisaratega võtnud isa kirja vastu, ja näinud et see juba lahti olnud, siis ütelnud: Jumal olgu tänatud et ta veel elus on, aga viivitanud veel kirja sisu vaatamast. Annud siis kirja paronile tagasi ja palunud omale ette lugeda, sest et ise südame liigutuse pärast seda teha ei suuda ega seleta. Paron lugenud siis selle täieste ja selgeste isale ette. Isa silmad jooksnud järjesti pisaraid kunni herra kirja läbi lugend. Kirja isale tagasi andes ütlenud: Vaata nüüd kui kaugele so poeg on läinud, ja mis ta läbi on teinud. Sina ei ole veel kaugemale saanud kui Tallinna.

Aga vaata mis ta kirjutab, et Teie suured lootused kõiki häid asju kätte saada täide ei lähe. Maad küll saate, aga muud suuremad headust midagi. Isegi elu hooned ei ole, nagu kirjast leiad. [– – –][55]

…..kuivad Lõuna Venemaa teed olivad õige head. Vihmaga on need päris alvad, sest et sitke muda rat[t]ad täis mässib. Aga kuivaga on päris hea sõita. Kord kolm saime meie suures Dnepra jões endid puhastada, sest et Krimmis see hoopis võimata oli.

Õnnetuseks jäi meie noorem hobune, kellel vist ostes nohutõbe viga oli kord korralt haigemaks, ja pääv päävalt lahjemaks. Kunni Harkovi linnani oli meil juba 660 versta ära sõidetud. Harkovist algas kivitee, kus tee eest maksu võeti. Oli tarvis kunni Kurski linnani tee eest maksta. Müüsime siis selle hobuse kronu kellest enam mingid kasu ei olnud kahe rubla eest ühe teekäija venelasele. Vanem hobune keda meie nüüd suure hoolega söötsime, sest kaerad ja heinad olivad imeodavad ak[k]as kivitee peal tagumist jalga lonkama, kunni viimaks vaevalt paarkümmend versta päävas edasi jõudsime. Rahvas aga ootas meid kodu!

Kord juhtus veikene naljakas lookene meie endi vahel. Minu reisi seltsiline jäi tüdimuse ja aea viitliku reisu tõttu tihti pahuraks. Ehk ta küll vene soldati kannatusega reisu raskused ära kannatas. Kord ühel palaval pääval ühe ime ilusa kroonu metsa vahel kui meie sõit õige tigu käiku läks, saime õige teravaste tülis[s]e. Käisime korra järgi maas, et jalgu sirutada ja ka hobusel kergem oleks. Tõrelemisest tüdind läksin vankre pealt maha ja kõmpisin õige ruttu poole versta maad ette. Istusin ilusa leht puu alla maha ja jäin käsi põsakile tukkuma. Seltsimees sõitis mööda kunni jälle poole versta ette jõudis. Ikka tagasi vahtides jättis viimaks hobuse seisma et mind järele oodata. Ma roomasin vähe edasi et seltsimees enam mind ei näinud, ja ootasin: Mis ta nüüd nõuks võtab? Seda viisi läksivad mõned minutid mööda, kunni ta juba hobust ak[k]as ümber keerama, et mind taga otsima tulla.

[54] Adam Friedrich Magnus von Vietinghoff (1830–1899), Orgmetsa ja Seidla mõisnik ning Järva-Madise kirikueestseisja, kihelkonna- ja haagikohtunik. Mõisad kuulusid tema isale Karl Hans Frommhold Vietinghoffile, siis tema lesestunud emale Paulinele ning seejärel temale endale kuni 1884. aastani.

[55] Puuduvad leheküljed 296–301.

Ma tõusin üles[s]e, ja läksin õige kärmeste järele. Vankre juurde jõudes pak[k]us seltsiline mulle rõõmsa meelega kätt ja tänas Jumalad, et tema hirm ja kartus asjata oli. Ta oli kartnud: et mina kõigi selle vaeva ja tuleviku kartuse eest oma elu ära ävitan, ehk puu otsa riputan. Sellega aga temale suuri sekeldusi valmistan. Ja kuda kodused rahvas seda teatust vastu võtavad kes kõik selle suure reisi lootuse sinu peale panivad.

Palus veel palju vabandates andeks, et minu vastu kare olnud. Peagi olime jälle lepinud, ja kannatasime endi reisiraskused ilma tülitamata ära. Vahest jutu sees tuletas meelde: kui suurt hirmu ta seekord minu pärast oli tunnud. Ja kui suur olnud pärast rõõm, kui mind järele tulema[s] näinud.

Et edasi reisimine enam kuidagi ei läinud, siis müüsin hobuse ja vankre Orelli[56] kubermangus ühe hoovi peremehele ära 16.50 „kuueteistkümne rubla 50 kop" eest ära. Hobune kelle eest paar kuud varem 40 rubla maksin. Peale selle vanker, vee ankur üks veike looma nahk mida kraami katteks tarvitasime. Kõik see värk 3 hobust vanker j.n.e. maksivad meil 110 rubla, ja nüüd sain ainult 18 rubla ja 50 kop.

Võtsime siis endi reisi pambud selga, ja ak[k]asime jala edasi kõmpima, lootes et vahest tühja postiga küüti saame. Kuub, kasukas õlale suured talv saapad jalas, veike tsumatan[57] ja kirjakott veel peale selle, paras veike koor[e]m. Selle koormaga marssisime paarkümmend versta edasi. Siis olivad jalad rakus, et enam edasi ei saanud. Ühe jaama vahe saime tühja postiga,[58] mille eest iga mehe pealt 15 kopikad maksime. Siis läksime versta 5 kunni ühte vene külas[s]e saime kust endile jälle voorimehe palkasime kes meid Tula linna viis mille eest 5 rubla maksime. Tulast saime õnneks ühe jahu voori peale kes meid kahe rubla eest Moskvas[s]e viis.

Moskvas[s]e jõudes tundsime endid nagu kodu olema. Suur reisi vaev oli nüüd selja taga. Et jüst nelipühi laupääv oli siis läksime endi vana tut[t]ava juurde korteris[s]e. Selle sahkerdaja juurde kes meile voori mehe palkas, kui meie Krimmi läksime.

Panime endi suuremad riided ja reisi kompsud senna maha ja läksime poodi kust endile uued saapad, särgid ja suve mütsid ostsime, et kord ka inimese moodi kergemaid riideid kanda. Tänini olime kunni poole suveni nagu loomad kellel vana talvine karv seljas on, endi vanade talv riietega käinud.

Peale selle käisime saunas et kord jälle ihu kellel juba paks kord higi, tolmu, ja soppa oli, ära puhastada. Lasksime ka juuksed mis juba õige pikaks olivad kasvanud lühemaks lõigata.

Ei ole vist elades sarnast saunamõnu tunnud, kui see kord Moskvas. Lihavõt[t]est saadik, kus viimaks saunas käisime, iga pääv kui ööse ühe riietega, ja osalt ka ühe pesuga elada, seal peab juba kaunis paks nahk olema. Minul oli 4 särki, ka sai, keda ühe korra Dnepre jõe ääres pesin. Nii siis iga kuu kohta üks särk. Lõuna Venemaal, iga pääv kui öösel, ühe ja nende sama riiete sees elada, ak[k]asivad, meid kord juba veikesed hallivati loomad[59] särkide sees piinama. Nende vastu saime sellega abi, et tihti kus tule materiali leitsime, särkisi tule peal kõrvetasime. Selle viisiga saime endi veikestest vaenlastest võitu.

Esimese nelipühi pääva võtsime siis kord kõigi selle aea sees puhkamise päävaks. Küll imestasivad maea rahvas ise äranis maea perenaene minu üle et selle aea sees nii lahjaks olin jäänud. Martsi kuul läks priske noormees siit ära. Aga nüüd kui haige maeast välja tulnud! Seda tegi reisi raskus, kehva toit, ja kõige enam mure kõige selle kupatuse juures!

Teisel pühal sõitsime raudtee peal Peterburi poole, kuhu kolmandama püha lõunaks jõudsime. Kohe läksime, kui kuulda saime, et reisi laev enne neljapääva Tallinna ei lähe endi vana tut[t]ava Tallinna äärbäri hoovi, lootes et ehk leiame mõne Tallinna voorimehe kes meid kodu küüdivad. Aga ei leidnud kedagi. Tahtsime senna korteri võtta. Aga hoovi ülevaataja, kes meid ära tundis, ja veel meie ise tõendasime: et meie Januari kuul siis kui meie Keisrile palve kirja antsime seal korteris olime, ei võtnud meid senna vastu talvise tüli pärast politseiga, nagu mina eespool pikemalt kirjeldasin, kui politsei meid taga otsis, et palve kirja andmise pärast meid pogris[s]e panna, ja raudus Tallinna saata.

Läksime siis minu seltsilise sugulase juurde korteris[s]e, kus meie teisel pääval veel suurt riigi pealinna, tähtsamaid kohtasi vaatasime. Nagu Iisaki kirikud, suuri auusambaid, Ermitaasi j.n.e.

Laeva pilletid võtsime sell samal pääval välja 3 rubla inimese pealt. Aga teisel pääval kui hommiku kell 9 laev ära pidi sõitma, viivitas

[56] Orjol.
[57] Sumadan, vene keeles *tšemodan* – reisikohver.
[58] Nähtavasti tühja postivankriga.
[59] Tõenäoliselt täid.

Gustav Maltsa perekond. Seisavad vasakult: Helene Mõnuvere (Joosepi tütar), Marie Malts (Joosepi tütar). Istuvad vasakult: Kati Malts (Joosepi naine), Johannes Mõnuvere (Joosepi väimees), Gustav Malts, Gustav Malts (Gustavi poeg), Joosep Malts (Gustavi poeg). Ees vasakult: Valter ja Paul Marie Maltsa (Gustavi tütre) lapsed, tundmatu, Viktor Mõnuvere (Helene poeg). Foto 1920. aastate algupoolest. Foto: EKM EKLA B-13:65

minu seltsiline oma sugulase juures nii palju aega, et hiljaks jäime! Kui sadamase jõudsime sõitis reisi laev meie nina eest ära. Läksime kontorise palusime pilleti raha tagasi, seda ei antud, vaid ööldi: oodake teisipäini siis võite nende sama pilletitega minna. Kuulsime et kahe tunni pärast teise konturi laev ka Tallinna läheb, siis võtsime jälle uued pilletid, kellega Tallinna sõitsime. Esimesed pilletid läksivad meile kuue rublaga vett vedama.

Rahva poolt antud raha 300 rubla oli juba täieste otsas. Laeva pilletid ostsin juba oma rahaga. Tõnisson oli oma raha natuke haaval välja võtnud, ja äragi kulutanud, nii et Tallinna jõudes veel mõned rublad ütles järele olema. Palga sai ta peale prii küüdi 50 kopika päävas, sellega pidi ennast toitma. Moskvas ostis omale saapad, uue mütsi, ja muid riideid. Sellega sai oma palga rahaga lõpule. Vaatamata et tema hiljaks jäämise läbi veel 6 rubla kahju sain antsin omast vaesusest temale 5 rubla, ja tegime otsuseks: et Krimmi elu ja olu mitte kudagi kiita ega laita, vaid pühalikult oma südame tunnistuse järele õigust rääkida.

Suur oli meie rõõm kui Tallinna tornid mere peale meile silma paistsivad. Esimeseks pikk Oleviste torn nagu varras nähtavale tuli ja aega mööda kõik teised. Minu seltsiline, kes ka oma perekonnast juba 4 kuud nagu kadund oli rõõmustas, et nüüd peagi omaste juurde jõuab. Minul võistlesivad kaks ühe teise vastast tundmust. Üks oli rõõm: et nüüd jälle kallist kodumaad näha saab. Aga teine võitis oma kardetava tulevikuga esimese ära. Ei olnud mull oma saatjatele, kes mind piki silmi tagasi ootasivad ühtegi rõõmustavad teatust viia![60]

Artiklid on valminud sihtrahastatava teema „Kultuuriloo allikad ja kirjanduse kontekstuaalsus" (SF 0030065s08) ning „Kirjandus- ja kultuuriloolised allikapublikatsioonid Eesti Kultuuriloolise Arhiivi kogudest" (EKKM09-108) raames.

[60] Originaal EKLA, f. 153, m. 26, lk. 247– 308 (l. 107p–133). Reisi on kirjeldanud ka E. Vilde „Prohvet Maltsvetis" (1906, lk. 440–442, 460–472).